

Německá politika před „Maastrichem II.“

*Vladimír Handl, Andreas Götze, Jan Hřích,
Kristina Larischová*

„Maastricht“ čili Smlouva o Evropské unii byl a je v rámci německé diskuze kritizován z pohledu „demokratického deficitu“, někdy přímo z ohrožení německé státnosti, ale téměř vždy je posuzován jako krok přispívající k posílení „eurobyrokracie“ v Bruselu. Pro mnohé přímo symbolicky vyjadřuje rostoucí vzdálenost mezi voličem a zákonodárnými, výkonnými i kontrolními institucemi. Pro německou politiku je však Maastricht především etapou na cestě k efektivní Evropské unii.¹

Rozsudek Spolkového ústavního soudu z října 1993 sice Smlouvu o Evropské unii zaštitil, ovšem jako garanta demokratických principů definuje národní stát, jehož instituce zastupitelské demokracie jsou i nadále primárním zdrojem legitimacy fungování orgánů Evropské unie. Přitom Evropskou unii definuje nikoli jako Bundesstaat (výraz, jehož nejbližším ekvivalentem je v české politickém slovníku pojem federace), ale Staatenverbund (tedy sdružení suverénních států, pojem blízký slovu Staatenbund, oba pojmy se do češtiny často překládají jako konfederace). Spolkový ústavní soud výslovně omezil kompetence Evropské unie na ty oblasti, které jsou již jmenovány v základních smlouvách. Chce tak – navíc k novému článku 23 Základního zákona – omezit samovolnou dynamiku rozšiřování kompetencí orgánů Evropské unie. Výrok Spolkového ústavního soudu značně zúžil manévrovací prostor pro politiku vlády a nutí ji k mimořádným taktickým výkonům. Přesunul na vládu a parlament odpovědnost jak za další vývoj Evropské unie, tak za účast Německa na vytváření mezinárodního řádu.² Zbavil se tak role arbitra německé politiky, do níž jej dostala nerozhodnost politických kruhů.

Akceptace Evropské unie a Maastrichtské smlouvy byla od počátku ztížena nízkou úrovní informovanosti německé veřejnosti. Vláda, zvyklá na tradiční podporu integračního procesu, totiž podcenila situaci. Jen 17 % obyvatel si v roce 1993 myslelo, že z členství v Evropské unii pro Německo plynou především výhody, a pouze 19 % dotázaných vědělo, že rozhodujícím orgánem Evropské unie je Rada, skládající se z ministrů jednotlivých členských států Evropské unie.³ Veřejnost se postupně dostávala do stále výraznější opozice zejména proti vytvoření Evropské měnové unie, kterou spatřuje jako výprodej německé hospodářské stability a dokonce identity („DM-Patriotismus“).⁴

Významným prvkem kritiky se stala otázka příspěvku SRN do pokladny Evropské unie. Pro veřejnost je málo přesvědčivá skutečnost, že se Německu jeho pozice hlavního „sponzora“ Evropské unie vyplatí. Legitimita masového přesunu prostředků je totiž z pohledu velké části společnosti nedostatečná.

Viděno z širšího pohledu, přistupuje SRN k reformě Evropské unie v době, kdy je konfrontována s řadou zcela zásadních problémů; přerod Evropské unie je součástí obecného procesu transformace mezinárodních institucí, který probíhá značně rozporně a se zpožděním za potřebami mezinárodního vývoje. Mění se i role národního státu a jeho politiky obecně. Posiluje se sice vzájemná závislost národních států, avšak v době všeobecné dezorientace sílí tendence hledat „národní řešení“. Přitom akceschopnost jak národních států, tak mezinárodních organizací dále klesá. Za této situace, tj. bez integračního stimulu vnějšího ohrožení, je stále obtížnější nacházet konsenzus i mezi osvědčenými partnery. Kromě toho musí západní Evropa nově definovat svou roli ve světě, tedy zejména své vzta-

hy vůči USA, ale i vůči Rusku a dalším zemím. Nedávno sjednocené Německo, nepřivýklé nově nabyté suverenitě, musí za této situace provést revizi svých zájmů a politiky. I když je dost důvodů pro zachování kontinuity, nové prvky v mezinárodní konstelaci a nová role Německa jsou zdrojem nejistoty. Vnitropoliticky je přítom německá politika determinována zejména nákladným a často konfliktním procesem sjednocení země. V širším smyslu jde o potřebu restrukturalizovat své výkonné, ale zaostávající hospodářství a posílit vazbu mezi voliči a systémem zastupitelské demokracie. Mění se struktura nejen německého federálního státu, ale postupně i celé Evropské unie.

Cílem této stati je pohled na německou politiku před mezivládní revizní konferencí Evropské unie v roce 1996 – před tzv. „Maastrichem II.“ – a zamyšlení nad některými otázkami, které z toho vyplývají. Nemůže samozřejmě zahrnout všechny aspekty a sektory integračního procesu, ale soustředí se především na institucionální reformu Evropské unie, na ekonomickou oblast integrace, na společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a na vztah spolkových zemí k integračnímu procesu. Naopak nepojednává např. o spolupráci v oblasti justice a vnitřních záležitostí, i když tato oblast – tzv. třetí pilíř Evropské unie – tvoří významné téma německé integrační politiky a jak Bonn, tak jednotlivé spolkové země zde budou trvat na dosažení „hmatatelného“ pokroku.

I. Reformy institucí Evropské unie

Klíčovým problémem akceschopnosti Evropské unie, jejího rozšíření, a tedy i významným tématem jednání mezivládní konference v roce 1996 je reforma institucionálního mechanismu. Reformní cíle německé politiky je možné charakterizovat jako zvýšení demokratické legitimacy, posílení efektivity rozhodovacího procesu, zajištění transparentnosti a přiblížení institucí Evropské unie občanům, posílení regionální součinnosti, jasné vymezení kompetencí mezi Evropskou unií a členskými státy a nové stanovení reprezentace členských zemí v institucích Evropské unie.

Německá politika si uvědomuje, že institucionální mechanismus byl koncipován pro šest zakládajících členů Společenství. Unie o dvaceti či více členských státech musí být organizována jinak, pokud nemá dojít k jejímu paralyzování. Rozšířením Společenství o nové státy (Rakousko, Švédsko a Finsko) se problémy legitimacy a politické akceschopnosti ještě vyostřily, prohloubila se pluralita základních dispozic a politických preferencí jednotlivých členských států, což dále zatížilo proces přijímání rozhodnutí a dosahování kompromisů vůbec. Kromě toho rozšíření o více menších států omezuje možnosti velkých členských zemí prosazovat vlastní zájmy. Přitom vytvořit blokující menšinu je relativně lehčí, než zajistit tvořivou většinu. Je zřejmé, že, má-li si Evropská unie zachovat charakter integračního mechanismu, musí se ještě před dalším rozšířením (s výjimkou Polska přijde o malé státy) pojitit proti zablokování dalšího vývoje.

Potřeba institucionální reformy se týká – s výjimkou Účetního dvora – všech jejích orgánů. Jde zejména o zefektivnění politického vedení v Radě a v Evropské radě (model „trojky“ by měl být změněn za prodlouženého funkčního období tak, aby předsednictví vykonávala nadále kombinace dvou malých a jednoho velkého členského státu). Institucionální vztah mezi Evropskou komisí a Evropským parlamentem by měl být posílen, stejně jako postavení prezidenta Evropské komise. Dalekosáhlým úkolem je zajištění demokratičnosti a efektivity rozhodování Evropského parlamentu, který by měl z pohledu SRN zaujmout centrální postavení v systému orgánů Evropské unie. Paralelně s posilováním tohoto orgánu trvá požadavek na efektivnější kontrolu evropské politiky národními parlamenty (např. prostřednictvím tzv. Konference parlamentů). Zejména regiony (v SRN spolkové země) požadují přesnou definici a důsledné naplňování principu subsidiarity a rovněž právo spolurozhodovat v určitých politických oblastech. Kromě toho se reforma týká i přezkoumání počtu soudců Evropského soudního dvora.

Spojení koheze a konvergence v Maastrichtské smlouvě a v tzv. Delorově balíku II (druhá finanční předpověď pro léta 1993–1999) je nejen typickým produktem rozdílných

zájmů členských zemí, ale zároveň prvkem mocenského boje mezi orgány Společenství.⁵ Německá politika si je vědoma nutnosti reformovat finanční rámec Evropské unie, i když tato otázka nebude tématem mezivládní konference v roce 1996.

Pozice hlavních politických stran v německé institucionální diskuzi. Všechny hlavní politické proudy v SRN se rozhodně staví za reorganizaci a zefektivnění způsobu fungování evropských institucí. CDU i CSU prosazují na spolkové úrovni v zásadě deklarativně shodnou „evropskou politiku“. Bavorská CSU však ze zřejmých důvodů více akcentuje úlohu bezprostředního vlivu regionů na spolkové i evropské úrovni.⁶

Z prohlášení německé vládní reprezentace je patrné, že „*práceschopnost a role Komise jako garanta zájmů Společenství musejí zůstat zachovány. I zde je však potřebná racionalizace. Dnes má Komise, včetně svého prezidenta, 20 členů. Tento počet nesmí dále vzrůstat společně s rozšířením.*“⁷

Podle FDP by měla být volba Komise jako exekutivního orgánu budoucího dvoukomorového systému více spoluurčována Evropským parlamentem. Její prezident by měl být navrhován kvalifikovanou většinou v Radě a jmenován Evropským parlamentem. Jednotliví komisaři budou mít obsahově vymezeny pravomoci na základě katalogu konkrétních kompetencí (Kompetenzkatalog), který bude určovat hlavní úkoly Evropské unie na základě principu subsidiarity.⁸ Podle SPD by se mělo sestavení Evropské komise v budoucnu uskutečňovat podle politického, nikoli tedy národního klíče. Nezávisle na počtu členských zemí by měla být omezena na 12–15 míst. Její prezident by měl být navrhován kvalifikovanou většinou členských států Evropské unie a komisaře by vybíral sám podle politických hledisek. Rada a Evropský parlament by však musely jeho návrh odsouhlasit.

Protože k vytvoření vnitřního trhu a k překonání „eurosclerózy“ 80. let napomohl přechod k většinovému rozhodování, je nutné jej rozšířit na jasně definované oblasti. Ohledně většinového hlasování v Radě doporučuje koalice CDU/CSU používat princip tzv. dvojité většiny (Doppel-Mehrheit), tzn. že bude požadováno dodatečně k většině počtu hlasů v Radě, aby tyto hlasy zastupovaly většinu obyvatelstva Evropské unie. Veto by bylo zrušeno a nahrazeno 4/5 většinou podle tzv. dvojitého modelu (Doppel-Modell), což by znamenalo, že by pak nemohly být menšiny dvou velkých zemí přehlasovány.⁹ Také FDP pro zvýšení flexibility rozhodovacího mechanismu doporučuje, aby se většinový princip stal v budoucnu pravidlem rozhodování na úrovni Společenství. Tento princip má platit i pro společnou zahraniční a bezpečnostní politiku a pro oblast justice a vnitřních záležitostí.¹⁰ Přitom i FDP doporučuje tzv. dvojitý model.¹¹ SPD trvá na zachování rotačního principu předsednictví v Radě i v Evropské radě. Podle jejího mínění přispívá tato stálá změna k vytváření evropské identity. V otázce hlasování v Radě navrhuje (konzistentně s ostatními politickými proudy) zásadně většinový způsob. Jednohlasnost by měla být ponechána pouze u takových výjimek, jako jsou otázky financování a harmonizace daní, avšak i v těchto případech doporučuje zvážit zavedení principu tzv. „jednohlasnosti mínus jedna“ (Einstimmigkeit minus eins), který by zabránil dlouhodobému blokování rozhodnutí jedním státem. Doporučuje zvážit také návrh přijímat určitá rozhodnutí v Radě již zmíněnou tzv. dvojitou většinou.

V představách všech hlavních politických stran by měly být značně posíleny pravomoci Evropského parlamentu (právo spolurozhodovat a iniciovat ve věcech náležejících do kompetencí Evropské unie a v otázkách jejího rozpočtu) a počet jeho členů by měl být omezen horní hranicí. Problém deficitu demokracie bude muset být podle CDU/CSU řešen zahrnutím národních parlamentů do procesu formování politické vůle Evropské unie. K tomuto účelu frakce navrhla ustavení Evropského senátu z členů národních parlamentů. Podle FDP by se spolupráce Evropského parlamentu s národními parlamenty měla zlepšit prostřednictvím společných odborných výborů a ad hoc pracovních skupin, čímž by byla zároveň zajištěna kontrola národních parlamenty. SPD se o zesílení roli národních parlamentů výslovně nezmiňuje. Rovnoprávné spolurozhodování vedle Rady požaduje SPD pro Evropský parlament u všech rozhodnutí Evropské unie, kde Rada rozhoduje většinou,

ale i v otázkách společné zahraniční a bezpečnostní politiky. Dále navrhuje, aby bylo sestavení Evropského parlamentu postupně změněno tak, aby měl každý hlas při evropských volbách stejnou váhu.¹² „Spravedlivější“ rozdělení hlasů požaduje také FDP.

V německé diskuzi o Evropské unii se rovněž zdůrazňuje, že pozitivní efekt parlamentarizace Evropské unie musí vést k vytvoření akceschopných evropských politických stran, které budou podstatným předpokladem funkčnosti parlamentárního systému.¹³

SPD kritizuje přílišné dosavadní zaměření na hospodářské cíle (v souvislosti se završením jednotného vnitřního trhu v roce 1992) a doporučuje věnovat více pozornosti ochraně životního prostředí a sociálním otázkám, ale ani v tomto bodě se její „evropská politika“ podstatně neliší od prohlášení jiných stran. Můžeme tedy konstatovat, že v otázce institucionálních reforem se hlavní politické proudy v Německu příliš nerozcházejí.

II. Německé ekonomické zájmy v evropské integraci

Tradicí hospodářské politiky SRN po celou dobu její existence je prioritní orientace na boj proti inflaci a za stabilitu měny. Tato hospodářskopolitická orientace předpokládá relativně restriktivní rozpočtovou politiku a přísnou monetární politiku prováděnou nezávislou ústřední bankou. Nepopiratelným výsledkem této politiky je, že se německá marka stala nejsilnější, nejdůvěryhodnější (možná vedle švýcarského franku) a po dlouhou dobu také nejstabilnější měnou západní Evropy (a v některých obdobích dokonce celého svobodného světa!). V samotné SRN je „D-Mark“ považována za významný „veřejný kapitál“.¹⁴

Z výše uvedeného vyplývají i německé zájmy ve vztahu k evropské integraci. Ty vystoupily zřetelně do popředí mj. v souvislosti s přípravou na vytvoření Evropské hospodářské a měnové unie. Již při zpracování Delorovy zprávy¹⁵ z dubna 1989 měl významné slovo tehdejší prezident Německé spolkové banky K. O. Pöhl. Do velké míry díky němu zde obsažené koncepte měnové unie (a cest vedoucích k jejímu vytvoření) v podstatě odpovídají německým představám, tj. prioritní orientaci na měnovou stabilitu. Zahrnují:

1) nezávislost budoucí evropské ústřední banky zodpovědné za společnou měnu a měnovou politiku,¹⁶

2) prioritní orientaci její politiky na měnovou stabilitu.

Během mezivládní konference, která se podílela na přípravách Maastrichtské smlouvy, německá strana prosazovala (např. proti Francii) skutečnou nezávislost budoucí ústřední evropské banky.¹⁷ Německé zájmy vylučovaly obětování stabilní a vysoce důvěryhodné německé marky a její nahrazení evropskou měnou pochybné stability.¹⁸ Maastrichtská smlouva tak nakonec zakotvila prakticky všechny německé představy o měnové unii a o cestě k ní. Kromě nezávislosti evropské ústřední banky (a všech národních ústředních bank tvořících její součást) jde i o nezbytný stupeň makroekonomické stability (měřený známými konvergenčními kritérii) všech zemí vstupujících do měnové unie.

Současné německé priority při evropské integraci. Prioritou německých zájmů ve vztahu k Evropské unii pochopitelně i nadále zůstává další posilování makroekonomické stability, a to zejména naplňování konvergenčních kritérií s ohledem na perspektivu zavedení jednotné evropské měny.¹⁹ Vytvoření Evropské měnové unie je cílem, který obecně podporují jak hospodářské, tak politické kruhy. Za realistický se v zásadě považuje rok 1999, přičemž ani tento termín není tabu a může být ve „jménu“ měnové stability posunut. Ani v případě splnění kritérií nebude vytvoření Evropské měnové unie automatickou, mechanickou záležitostí. Nejen opozice požaduje, aby o vstupu do Evropské měnové unie rozhodl Spolkový sněm.

Z pohledu priority makroekonomické stability přistupuje SRN i k dalším ekonomickým otázkám. SRN akceptovala Delorovu Bílou knihu pro růst, konkurenceschopnost a zaměstnanost, ale při její realizaci v žádném případě nepřistoupí na růst rozpočtových deficitů a dalšího veřejného zadlužování. Podporuje návrhy na větší flexibilitu trhu práce, avšak aniž by byly zsazovány sociální standardy a aktivní úloha států (a orgánů Evropské unie) při prosazování politiky podpory zaměstnanosti. SRN bude aktivně podpo-

rovat výstavbu transevropských sítí v oblasti dopravy, energie a životního prostředí, ale nikoli značnými výdaji veřejných prostředků. Navrhuje zapojení komerčních bank, jimž budou poskytnuty odpovídající garance. Při naplňování akčního plánu Evropská cesta k informační společnosti přikládá velký význam liberalizačním opatřením, zejména liberalizaci telekomunikační infrastruktury, k níž má dojít od 1. ledna 1998. Za důležitou považuje práci Skupiny pro zjednodušení správního zákonodárství, tzv. Deregulační skupiny. Těžiště její činnosti by mělo spočívat v odstraňování byrokratických překážek působení a dalšího rozvoje malých a středních podniků.

Význam společné zemědělské politiky je pro SRN spíše politický. Vnitropoliticky má tato otázka jistou váhu díky postavení bavorské CSU, která je více než ostatní strany závislá na hlasech zemědělského obyvatelstva. Hlavní problém však spočívá v mezinárodní oblasti. Společná zemědělská politika je jedním z palčivých problémů Evropské unie a patří mezi priority evropské politiky Francie, s níž Bonn musí v zájmu udržení slábnoucího „zvláštního vztahu“ do určité míry solidarizovat. Na druhé straně však SRN prosazuje důkladnou reformu, jež by posílila strukturální („orientační“) prvek zemědělské politiky na úkor garančního prvku, čímž by se měla omezit motivace k vytváření nadprodukce některých plodin. Vychází i z toho, že reforma v této oblasti je dalším předpokladem pro rozšíření Evropské unie.

Mezi priority druhého řádu patří rovněž mj. otázky spojené s dalším postupem daňové harmonizace²⁰ v oblasti nepřímého zdanění, kde se snaží zejména o prolomení dosud platného (byť v tzv. „přechodné formě“) systému výběru daně podle principu země původu a o jeho nahrazení systémem podle principu země určení.²¹ Vzhledem k rostoucímu úniku volného kapitálu do zemí s liberálnějšími předpisy prosazuje rovněž harmonizaci předpisů o zdanění výnosů z vkladů (úroků).

„Samostatnou kapitolu“ tvoří vztah k asociovaným zemím střední a východní Evropy, včetně perspektiv jejich budoucího plného členství v Evropské unii. Vzhledem ke své geografické poloze má SRN pochopitelně na oblasti střední a východní Evropy eminentní zájem. Z hlediska německých ekonomických zájmů je pochopitelně velmi důležité nemít ve svém sousedství oblast hospodářského úpadku a rozvratu, ale naopak oblast vykazující – pokud možno – co nejvíce stability a prosperity, tedy oblast, s níž je možné bez problémů obchodovat (odbytiště pro německý průmysl) a realizovat další formy ekonomické spolupráce. SRN má v tomto regionu rovněž nepopiratelný ekonomický vliv daný mj. značnou přítomností německého kapitálu. Začlenění těchto zemí do Evropské unie by nepřímou představovalo rovněž posílení německého vlivu v celé Unii a spolehlivější garantování německých zájmů v regionu střední a východní Evropy, dotýká se tedy i mocenské rovnováhy v Evropské unii.

V době svého předsednictví v Evropské unii ve druhém pololetí 1994 se SRN především zasadila o vypracování určitého postupu, podle něhož bude v budoucnu soustavně sledován stav asociačního procesu a příprav přidružených zemí na budoucí plné členství. Přispěla tak výrazně např. ke zpracování Bílé knihy o stavu příprav přidružených zemí střední a východní Evropy na začlenění do Evropské unie, která byla předložena Evropské radě v Cannes v červnu 1995.²²

III. Zahraniční politika a obrana Evropské unie

Zahrnutí *společné zahraniční a bezpečnostní politiky* do Smlouvy o Evropské unii (hlava V, články J.1–11) zatím neznamenalo průlom ve směru k efektivní politice Evropské unie. Její účinnost zůstává na úrovni původní Evropské politické spolupráce. Německé politice se nepodařilo prosadit více, než umožňuje mezivládní spolupráce. Ani velmi skromná možnost používat rozhodování kvalifikovanou většinou (provádění společných akcí podle článku J.3) se díky britské pozici nevyužívá a společná zahraniční a bezpečnostní politika je konsenzním mechanismem při rostoucím počtu členských států a prohlubování zájmové diferenciacie Evropské unie.²³ Bonn je i nadále velmi zaintereso-

ván na jednotné zahraniční politice. Nemůže dost dobře uskutečňovat individuální „západní“ ani „východní politiku“ jak z důvodů politických (vzbudila by obavy u řady partnerů jak na východě, tak západě), tak kapacitních (nemá dostatečný ekonomický ani bezpečnostní potenciál, který by jí umožnil plně převzít stabilizační funkci). Chce za každou cenu odvrátit znovuzrození protiněmeckých koalic, jejichž vznik v historii pro Německo většinou znamenal neřešitelnou situaci. V širším smyslu by „zespolečenštěná“ politika umožňovala Bonnu výraznější podíl na světovém dění (jejž ostatně od Bonnu mezinárodní společenství vyžaduje), aniž by se SRN individuálně vystavovala neúnosným rizikům a nákladům.

Bonn ale musí počítat se značně omezeným zájmem některých partnerů, zejména Velké Británie (ta ostatně zabrzdila proces „zespolečenštění“ zahraniční a bezpečnostní politiky již během přípravy maastrichtské konference), ale též Dánska a zřejmě i nových členských států z řad zemí ESVO. Panuje však i nejistota vzhledem k rysujícímu se návratu Francie ke „gaullistické“ zahraniční politice.

Německé politice jde především o posilování akceschopnosti společné zahraniční a bezpečnostní politiky, o vztah ZEU k Evropské unii, o řešení otázky společné obranné politiky Evropské unie a o její vztah k ZEU i k NATO. Všechny tyto prvky se pak týkají perspektivy dalšího rozšiřování Evropské unie.

Zvyšování akceschopnosti. Vládní koalice CDU/CSU chce vystoupit s dalekosáhlým návrhem na zavedení většinového principu hlasování do rozhodovacího mechanismu.²⁴ Její přístupy si zachovávají do značné míry federalistický charakter; prosazují přijetí většinového způsobu rozhodování ve všech oblastech, včetně vojenské. Nesouhlasící menšina by se sice nemusela akcí zúčastnit, ale měla by je spolufinancovat. Návrh je zároveň směřován k pragmatickému kompromisu. Jako nerealistický byl tedy odložen tradiční záměr federalistů navrhnout ustavení ministra zahraničí Evropské unie, protože Bonn dnes nemá v tomto směru žádného spojence. Koalice CDU/CSU – stejně jako FDP a SPD – proto staví na praktických krocích; Evropská unie by měla při Radě vytvořit pracovní orgán pro účely analýzy a plánování, pro vypracování návrhů a jejich realizaci. Společné akce by měly být financovány z rozpočtu Evropské unie, nikoli tedy z národních rozpočtů.

Z dosavadních poznatků vyplývá, že od mezivládní konference v roce 1996 lze očekávat mírné posílení většinového principu při přijímání rozhodnutí. Ve společné zahraniční a bezpečnostní politice bude ale na úrovni patnácti členů ještě dlouho převažovat mezivládní spolupráce s náplní, známou již z dob Evropské politické spolupráce: formování společné pozice vůči mezinárodním organizacím, jako je OSN a OBSE (dříve KBSE). Hlavní politické strany SRN, tedy včetně Strany zelených, vycházejí z toho, že Maastrichtská smlouva umožňuje za jistých podmínek rozvoj integrace o různých rychlostech. Potřeba zvyšovat akceschopnost Evropské unie povede zřejmě v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky k vytváření skupiny států, schopných a ochotných provádět společné akce. Měl by jim to umožnit většinový způsob rozhodování a tzv. konstruktivní zdržení se hlasu. Ve střednědobém vývoji by se tak mohl vytvářet integrační model, podobný procesu, který má vést ke vzniku Evropské měnové unie.

Perspektivy evropské obranné politiky. Průvodním jevem konce studené války je zvýraznění rozdílů v geostrategických zájmech hlavních integračních partnerů. SRN, která dosud postupovala v souznění s francouzským modelem integrace, hledá s rostoucími těžkostmi se svým dosud hlavním integračním partnerem kompromisy.

V německé politice, zejména CDU/CSU, i proto vzrůstá snaha přenést těžiště dynamiky „zespolečenšťování“ do oblasti společné obrany. Neměla by následovat až v delší perspektivě, jak to požaduje smlouva z Maastrichtu (článek J.4, odstavec 1), ale měla by se vyvíjet paralelně se společnou zahraniční a bezpečnostní politikou. Potřebu vytvářet společnou (nebo alespoň koordinovanou) obrannou/vojenskou politiku si však uvědomují nejen stoupenci atlantické spolupráce (např. v SRN a ve Velké Británii), ale z jiných důvodů i zastánci evropské nezávislosti či autonomie (tedy zejména Francie).²⁵ Hlavním důvodem je potřeba snížit zatížení USA při zajišťování evropské bezpečnosti.

Válka v bývalé Jugoslávii ukazuje, že Evropa buď převezme hlavní odpovědnost za zajištění své bezpečnosti (při zachování strategických garancí USA), nebo se dále omezí americká přítomnost na našem kontinentu a zpochybní se koncepce kolektivní obrany v NATO, na níž je závislá i Paříž. Kromě toho musejí zejména hlavní státy Evropské unie jak kultivovat schopnost dosahovat politického konsenzu (zastavit nástup nového „gaullismu“), tak vytvářet vojenský potenciál, který by bylo možné nasadit s podporou, ale bez účasti USA. Přitom v této fázi nejsou nezbytně nutné nadnárodní formy spolupráce. Bez vojenské spolupráce by mohly být oslabeny vzájemné vazby, čímž by nakonec došlo k rozložení i NATO a Evropské unie jako takové. V neposlední řadě je posilování akceschopnosti jedním z předpokladů pro obnovení důvěry evropské veřejnosti ve smysl integračního procesu.

Na rozdíl od Velké Británie usiluje koalice CDU/CSU o to, aby byla ZEU ve střednědobé perspektivě plně integrována do Evropské unie. FDP tento cíl vidí jako dlouhodobější proces. Zdržujícím faktorem je omezenost finančních zdrojů a vojenského potenciálu, který SRN může pro rozvoj evropské obrany poskytnout.²⁶ Kromě toho SPD integraci ZEU do Evropské unie v zásadě odmítá, nanejvýš připouští, že by se ZEU mohla stát strukturou pro naplňování politických a bezpečnostních rozhodnutí Rady. Její vojenská role by měla být omezena striktně na podíl evropských „modrých přileb“ na akcích OSN. Tzv. Evropský sbor je pro sociální demokraty přijatelný pouze jako jednotka „modrých přileb“. SPD, která je právě v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky nadále do značné míry hnutím, zatím společně s ostatními stranami levice nevidí potřebu evropské obrany. Obává se, že by takový vývoj jednak militarizoval německou politiku a jednak oslabil NATO a americkou přítomnost na našem kontinentu. Pozice Strany zelených a PDS jsou v této otázce ještě jednoznačnější: ZEU (stejně jako NATO) by měla být rozpuštěna, SRN by se měla angažovat pouze v rozvoji institucí kolektivní bezpečnosti.²⁷

Rozšiřování Evropské unie. SRN je velmi zainteresována na rozšíření integračních struktur přinejmenším o státy střední a východní Evropy. Jejich integrace, a tedy i stabilizace je významnou součástí transformace Evropy jako celku, patří do oblasti preventivní diplomacie a je strategickým zájmem Bonnu. Zastánci federální Evropské unie se obávají, aby nebyla dále oslabena tendence k prohlubování integrace. (FDP proto zvažuje jako dočasné řešení členství střední a východní Evropy pouze v některých sektorech, zejména ve společné zahraniční a bezpečnostní politice.) Rozšiřování Evropské unie v plném smyslu totiž předpokládá mj. reformu jejích finančních fondů a agrární politiky, tedy kompromisní dohodu zejména se zeměmi jižní Evropy, které z nich mají značný prospěch, a s Francií.

Součástí strategie kancléře Kohla je – jak se zdá – urychlovat integrační proces prostřednictvím „hotových faktů“ (koncepce, známá z doby procesu sjednocování Německa), které by pak širší Společenství muselo akceptovat. Ovšem i CDU ví, že od modelu „evropského jádra“ je blízko k Evropě „à la cart“, a proto se tento pojem neobjevuje v textu současných návrhů CDU/CSU. Právě z obavy, aby se integrační proces příliš „nerozvolnil“, prosazují někteří odborníci jako prioritní rozšíření NATO. Tím by se snížil tlak na rozšíření Evropské unie, případně by se umožnila nějaká forma „mezířešení“, ale hlavně by vznikl čas k provedení reformy Evropské unie. Země střední a východní Evropy by získaly stabilizační prvek. Dokonce i pro Rusko by mohlo být rozšíření NATO mocenskopoliticky výhodnější, protože v NATO je pro Moskvu partnerem Washington, který pozorně sleduje, aby mu západní Evropa „nepřerostla přes hlavu“.

Vládní bonnská politika nicméně vychází z těsné logické spojitosti a z nepřímé podmíněnosti obou kroků (tzv. kongruence členství). Rozšíření NATO by za určitých podmínek mohlo předejít stejnému procesu v Evropské unii. Bonn by však preferoval to, kdyby byla jednání o členství v obou organizacích zahájena prakticky paralelně – kolem roku 1998. Německá politika považuje jednání Evropské unie pouze s Maltou a s Kyprem za málo efektivní a má zájem na tom, aby toto kolo rozšíření zahrnulo i ty asociované země, které se pro to „kvalifikují“.

Rámcovým faktorem německé zahraniční politiky je ovšem nejen vztah vůči USA a do značné míry i vůči Francii, ale rovněž vůči Rusku, které je zatím nadále vnímáno jako faktor do značné míry limitující. Politika vůči Moskvě je kombinací udržování vojenské rovnováhy a rozvoje spolupráce, přitom oboje probíhá alespoň v bezpečnostní oblasti důsledně v multilaterálním rámci.

IV. Přístup spolkových zemí k evropské integraci

Federální systém v SRN je procesem neustálého zajišťování rovnováhy mezi spolkem a zeměmi. V prvních desetiletích po vzniku SRN ztratily spolkové země část svých kompetencí, které jim Základní zákon vlastně poskytuje.²⁸ Důvodem k tomu byla snaha o vyrovnávání životních poměrů ve všech spolkových zemích a o získání finanční pomoci. Kromě toho základem mezinárodní spolupráce byla (a je) mezinárodní smlouva, a proto platil zahraničněpolitický monopol spolku (Bund), tj. politika na úrovni federální vlády SRN, vůči spolkovým zemím (Bundesländer). Jen tento spolek (tj. federální vláda) se může přímo zúčastnit rozhodovacího procesu Společenství.

Zejména v důsledku realizace Jednotného evropského aktu (1986) zasáhlo ES jednotnými zákonodárnými akty i do oblastí, kde mají spolkové země v SRN poměrně velkou míru samosprávy. Omezují a oslabují tak jejich prostor pro svébytné uspořádání v oblastech zdravotnictví, vzdělání, kultury, komunální samosprávy a hromadných sdělovacích prostředků. Spolkové země jsou proto rozhodnuty tento stav buď zvrátit, nebo alespoň zabránit dalšímu omezování své svébytnosti. K tomuto účelu mají dvě možnosti:

- 1) intenzivně ovlivňovat stanovisko spolkové vlády,
- 2) usilovat o vytváření třetí – regionální – úrovně v Evropské unii.

Prostřednictvím Spolkové rady (Bundesrat), která plní roli druhé komory v německém parlamentu, ovlivňují spolkové země legislativní proces SRN. Spolková rada musí schválit ty mezinárodní smlouvy, které se týkají oblastí, patřících do kompetence spolkových zemí. To umožnilo spolkovým zemím během ratifikace Jednotného evropského aktu a zejména Smlouvy o Evropské unii přimět spolkovou vládu k ústupkům, zakotveným především v nově zformulovaném článku 23 Základního zákona. Podle tohoto článku musí Spolková rada schválit přenesení výsostných práv na Evropskou unii (odstavec 1). Jedná-li se o celoevropská opatření v oblastech, v nichž Základní zákon stanoví účast spolkových zemí, musí spolková vláda brát v úvahu názory spolkových zemí. Týkají-li se jednání v rámci Evropské unie oblastí, v nichž mají spolkové země vnitropoliticky plné kompetence, jmenuje Spolková rada zástupce spolkových zemí, jenž se zúčastní jednání (odstavec 6).

Ministři pro evropské záležitosti jednotlivých spolkových zemí SRN koordinují na pravidelných konferencích různá stanoviska a doporučují předsedům zemských vlád společný postup pro mezivládní konferenci 1996, jehož se mají zúčastnit zástupci Bavorska a Porýní-Falcka. V únoru 1995 schválili němečtí zemští ministři pro evropské záležitosti směrnice pro mezivládní konferenci o revizi Maastrichtské smlouvy v roce 1996. Tato směrnice obsahuje následující požadavky:²⁹

- 1) zajistit zřetelné prohloubení evropského integračního procesu prostřednictvím institucionálních reforem a jasnějšího vymezení kompetencí mezi Evropskou unií a jednotlivými členskými státy,
- 2) zachovat a posílit akceschopnost Evropské unie,
- 3) zlepšit prosazování principu subsidiarity a omezit spory o kompetencích,
- 4) poskytnout Evropské unii dodatečné kompetence v oblasti justice a vnitřních záležitostí,
- 5) umožnit aktivnější roli Evropské unie v zahraniční a bezpečnostní politice,
- 6) vytvořit potřebné předpoklady pro brzké jednání o přístupu asociovaných reformních států střední a východní Evropy.

Podle této směrnice chtějí spolkové země nejen prohloubit strukturu Evropské unie, ale současně i posílit vlastní postavení v jejím rámci. Předpokladem k tomuto kroku je jedno-

značné rozdělení pravomocí mezi jednotlivými administrativními stupni (Evropská unie, členský stát, region) podle efektivity, přičemž přednost je dána nižší úrovni. Tento princip, označovaný jako subsidiarita, je zakotven v Maastrichtské smlouvě a má umožnit rozvoj různých regionů. Svoboda nižších jednotek má být ochráněna omezením kompetencí vyšší jednotky.

Dále chtějí spolkové země nahradit dosavadní katalog všeobecných cílů (článek 3 Smlouvy o ES) katalogem konkrétních kompetencí nebo alespoň konkrétních úkolů podle už existujícího pevného rozdělení kompetencí. Cílem katalogu je zabránit tomu, aby Evropská unie sama přebírala nové kompetence, a rozhodování o této otázce zachovat v rukou jednotlivých členských států. Úkoly a kompetence se mají rozdělit mezi tři úrovně. Už v listopadu 1990 definovala Spolková rada v prohlášení o federální výstavbě Evropy tři úrovně budoucí politické unie:

- 1) evropská úroveň jako oblast budoucí evropské strukturální politiky pro řešení společných úkolů,
- 2) národní úroveň jako oblast národní legislativy,
- 3) regionální úroveň jako oblast pro utváření různých a specifických podmínek podle potřeby občanů.

Na základě jasně vymezených kompetencí usilují spolkové země v souladu se spolkovou vládou o posílení většinového principu v procesu rozhodování Evropské unie, o zvýšení její akceschopnosti, o posílení nezvratnosti procesu integrace, o upevnění role Evropského parlamentu, o rozšíření kompetencí Evropské unie v oblasti justice a vnitřních záležitostí i v zahraniční a bezpečnostní politice a o přijetí zemí střední a východní Evropy do Evropské unie. Kromě toho usilují též o důsledné uplatňování principu subsidiarity a o posílení přímého vlivu regionů na rozhodnutí v rámci Evropské unie. Výstižně to kdysi charakterizoval Björn Engholm ve funkci prezidenta Spolkové rady: „*Rozhodnutí v Bruselu, kdekoli je to nutné – rozhodnutí na místě, kdekoli je to možné.*“³⁰ Strukturálním principem zůstává „federalismus“ tak, jak je interpretován v Německu. Podle něj „*několik menších států je sloučeno v seskupení vyššího druhu, aniž přitom ztratí svou samostatnost. Podle principu subsidiarity náleží při plnění státní moci pokaždé vyšší úrovni jen ty úkoly, které menší společenství už ne anebo nedostatečně dokážou plnit.*“³¹ Poněkud jinak je definován pojem „federativní“ ve Francii, kde je považován za zahrnutí nových politických oblastí do kompetencí Společenství, nebo ve Velké Británii, kde bývá ztotožňován s pojmem „centralistický“.

Významnější roli v rámci Evropské unie má hrát Výbor pro regiony, vytvořený v souladu s Maastrichtskou smlouvou. Měl by získat právo obracet se na Evropský soudní dvůr a dodatečná práva v oblastech životního prostředí, výchovy k povolání a vytváření projektu informační společnosti. Jeho pracovní možnosti má zlepšit samostatná organizační struktura.

Přenesení tradičních výsostných práv státu na vyšší úroveň, posílení postavení spolkových zemí, respektive regionů, účast spolkových zemí na jednáních – to vše oslabuje postavení centrálního státu v Německu. Z postojů spolkových zemí SRN vyplývá otázka: V čem vlastně spočívá úkol národního státu? Nevychází opravdu myšlenka federalizované Evropy z toho, že státní úroveň bude zbytečná, když kompetence budou rozděleny mezi Evropskou unií a regiony? Většinou členských států ovšem chybí nejen administrativní předpoklady k federalizaci Evropské unie na základě regionů, ale i politická vůle. Zůstává i otázka: Co je to region? Je opravdu žádoucí regionalizovat všechny země, aby byla zrušena dosavadní státní úroveň, když řada členských zemí je menší než některé spolkové země SRN? Jako nejužitečnější se zdá najít nějaký modus vivendi, který by spolkovým zemím (případně dalším regionům) umožnil přímou spolupráci v evropských strukturách. Určitá oblast vlastních kompetencí musí zůstat spolkovým zemím, jelikož jsou před změnami chráněny Základním zákonem.

Od mezivládní konference v roce 1996 se neočekává, že by v postavení regionů provedla nějaké výrazné změny. Tyto otázky totiž nepatří mezi priority, některé členské státy je

dokonce striktně odmítají. Zůstávají ale důležitým tématem integrační politiky nejen v SRN, ale i v řadě dalších členských států Evropské unie.

Myšlenka složitě diferencovaného procesu integrace je součástí evropské reality i koncepčních úvah německé politiky. Má Bonnu mj. umožnit, aby se mohl vyhnout vynucené volbě mezi prohlubováním a rozšiřováním Evropské unie (v jistém smyslu i NATO), mezi eurocentrickou a atlantickou koncepcí bezpečnosti, mezi rolí samostatného aktéra a vylučnou multilateralizací své politiky, mezi prostředky „civilní mocnosti“ a mocností s globální vojenskou angažovaností.³²

Model diferencované integrace ovšem nechává zatím mnohé otázky otevřené – at už jde o definování účastníků, legitimitu, transparentnost a demokratickou kontrolu, nebo o zachování soudržnosti Evropské unie atd. Jedním z velkých dilemat německé politiky bude vztah k Francii. V případě, že Paříž nesplní k roku 1998 konvergenční kritéria, bude se Bonn muset rozhodnout, zda bude trvat na současné linii, anebo zda se zasadí o jejich změkčení. V druhém případě by sice zachránil „integrační tandem“, ale ztratil by nejen domácí podporu. Ostatně je otázkou, zda současná Francie radši nepřijme „gaullistické“ Německo, než by s ním a s dalšími partnery sdílela rostoucí část své suverenity. V německé diskuzi tímto směrem uvažují někteří historici a politologové (např. Hans Peter Schwartz, Arnulf Baring).

Německá politika od mezivládní konference v roce 1996 neočekává vyřešení všech otázek, ale spíše zahájení reformního procesu, který bude trvat do konce století. Měl by zahrnout kromě konference i reformu finanční a rozpočtovou, zemědělské politiky, otevřít Evropskou unii novým členům a vyvrcholit vytvořením měnové unie. Evropská unie by tak měla vstoupit do příštího století jako dynamické, výrazněji diferencované společenství, schopné efektivně jednat prostřednictvím široké škály akcí. Ve střednědobé perspektivě přitom Evropská unie bude mít charakter konfederativní (Staatenverbund).

Integrační vývoj po sjednocení Německa a po podpisu Maastrichtské smlouvy v roce 1990 potvrzuje rostoucí roli SRN. Bez německé angažovanosti by nebylo představitelné ani rozšiřování, ani prohlubování integračního procesu. Tento fakt se odráží v rostoucím sebevědomí německé politiky. I znepokojení nad výší německého příspěvku do rozpočtu Evropské unie je někdy míněno jako nepřímý požadavek na zvýšení vlivu SRN v politice Evropské unie.³³

Německo se nicméně nestalo a pro střednědobou perspektivu ani nestane hegemonev Evropské unie. Je příliš zatěžováno domácími i mezinárodními problémy, příliš vnitřně diferencováno mj. díky decentralizaci státní moci, svázáno prostřednictvím mezinárodních institucí. A s prohlubováním evropské integrace se právě tento prvek bude dále posilovat. Dosavadní vývoj role SRN směřuje spíše než k tradičnímu pojetí moci k formě moci sdílené. V tomto smyslu hraje SRN spíše roli „tichého hegemona“ integračního procesu.³⁴ Diskuze, probíhající v souvislosti s přípravou mezivládní konference Evropské unie, zvané v SRN často „Maastricht II.“, tento směr potvrzuje.

¹ Shrnutí diskuze např. Janning, J.: Bundesrepublik Deutschland. In: Weidenfeld, W., Wessels, W. (Hrsg.): Jahrbuch der Europäischen Integration 1993/1994. Institut für Europäische Politik, Europa Union Verlag, Bonn 1994, s. 305–306.

² Viz Vertrag von Maastricht über die Europäische Union verfassungsgemäß. Urteil des Zweiten Senats vom 12. Oktober 1993. In: Die Europäische Union. Zeitfragen, Nr. 31. Bayerische Landeszentrale für politische Bildungsarbeit, München 1994, s. 110–127. Analýza možností vládní politiky viz např. Deubner, Ch.: Vertiefung der EU: Wie weit und mit wem? Die deutsche Europapolitik im Dilemma, SWP Ebenhausen, Sept. 1994, s. 18–25. Z poslední uvedené díla např. vyplývá, že vláda bude muset předložit jakékoli změny smluvních integračních smluv k ratifikaci. Navíc je zřejmé, že pro ni bude problémem prosadit rozšiřování kompetencí Evropské unie.

³ Již v roce 1988 se jen 11 % Němců považovalo za v zásadě informované, v sousedních státech ES to bylo 25 %.

Viz Noelle-Neumann, E.: Die Bürger: Was wissen sie, befürchten oder hoffen sie von einem gemeinsamen Europa? In: Deutschland auf dem Weg in die Europäische Union: Wieviel Eurozentrismus – wieviel Subsidiarität? IV. Kongress Junge Juristen und Wirtschaft, Essen, 2.–3. 6. 1993. Hanns Martin Schleyer-Stiftung in Verlag J. P. Bachem a. Co., Köln 1994, s. 35, dále s. 36–37.

⁴ V roce 1992 nesouhlasilo s perspektivním vytvořením Evropské měnové unie 60 % dotázaných, v roce 1994 to bylo již 70 %. Viz Noelle-Neumann, E.: cit. dílo, s. 36. Viz též Janning, J.: cit. dílo, s. 306.

⁵ Delorsův balík I (tzv. první finanční předpověď) platil pro léta 1987–1992. Z toho vyplývá, že koncem roku 1992 skončilo první střednědobé finanční plánování Společenství.

⁶ Viz Süddeutsche Zeitung, 28. 1. 1995, s. 11. Viz též Deubner, Ch.: cit. dílo, s. 27 a násl.

⁷ Projev spolkového ministra zahraničních věcí Klause Kinkela u příležitosti otevření Evropského fóra Zemského sněmu Badenska-Württemberska dne 3. 5. 1995 ve Stuttgartu. Bulletin des Presse- und Informationsamtes der Bundesregierung, Nr. 36, 5. 5. 1995, s. 307.

⁸ Viz Europapolitische Positionen des F.D.P.-Bundestagsfraktion. Für eine progressive Integration Europas, F.D.P.-Fraktion, Bonn, Mai 1995, s. 8.

⁹ Viz projev Klause Kinkela, cit. dílo. Viz též Deubner, Ch.: cit. dílo, s. 25.

¹⁰ Jednohlasný způsob rozhodování zůstane pouze v několika jasně definovaných oblastech – především v otázkách rozšíření, při změnách smlouvy apod.

¹¹ Viz Europapolitische Positionen des F.D.P.-Bundestagsfraktion, cit. dílo, s. 7.

¹² Viz Schmuck, O.: Die Reform der Europäischen Union, Aufgaben der Regierungskonferenz 1996. Friedrich-Ebert-Stiftung, Bonn, März 1995.

¹³ Viz Weidenfeld, W.: Wie Europa verfasst sein soll. Vlg. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh 1991, s. 28.

¹⁴ K tomu srov. např. Tietmeyer, H.: Europäische Wirtschafts- und Währungsunion. Deutsche Bundesbank: Auszüge aus Presseartikeln, Nr. 69/91.

¹⁵ Delorsova zpráva byla publikována např. in: Europa-Archiv. Jg. 1989, Nr. 10. Velmi cennou analýzu tohoto historického dokumentu – a to opět především z hlediska německých zájmů – podává Norbert Kloten. Viz Kloten, N.: Der „Delors Bericht“, Europa-Archiv. Jg. 1989, Nr. 9.

¹⁶ Základní aspekty nezávislosti ústřední banky definoval např. H. E. Scharrer. Jde o institucionální, osobní a materiální nezávislost. Srov. Scharrer, H. E.: Die Stufen zum Europäischen Zentralbanksystem. Deutsche Bundesbank: Auszüge aus Presseartikeln, Nr. 30/91. K této otázce viz též Schönfelder, W., Thiel, E.: Ein Markt – Eine Währung. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1994, s. 83.

¹⁷ Pracovní návrhy Komise pro obě konference jsou prezentovány in: Regierungskonferenzen, Beiträge der Kommission. Bulletin der EG, Beilage 2/91.

¹⁸ Spolková banka vydala v roce 1990 své známé prohlášení Stellungnahme der Deutschen Bundesbank zur Errichtung einer Wirtschafts- und Währungsunion in Europa. Viz Deutsche Bundesbank: Auszüge aus Presseartikeln, Nr. 73/90.

¹⁹ Rozbor kritérií a modalit přechodu k třetí fázi Evropské měnové unie viz Schönfelder, W., Thiel, E.: cit. dílo, s. 153–162. Spolková vláda zdůraznila, že naplňování konvergenčních kritérií představuje nejdůležitější bod německého předsednictví v Evropské unii v roce 1994 a požadovala přistoupit k přesvědčivému odbourávání rozpočtových deficitů. Viz Waigel, T.: Etatdefizite abbauen. Handelsblatt, 12. 7. 1994.

²⁰ Viz Bonn will gemeinsame Regeln für Zinssteuer. Handelsblatt, 12. 7. 1994.

²¹ Podle spolkového ministra financí T. Waigela tento systém výběru nepřímých daní odporuje zásadám jednotného vnitřního trhu, protože značně zatěžuje podniky i státní administrativu.

²² Viz Příprava přidružených zemí střední a východní Evropy na začlenění do vnitřního trhu Unie. Bílá kniha. Delegation Evropské komise v ČR, ÚMV, Praha 1995.

²³ Viz např. Regelsberger, E. (Hrsg.): Gemeinsame Außen- und Sicherheitspolitik der Europäischen Union. Profilsuche mit Hindernissen. Europa Union Verlag, Bonn 1993.

²⁴ Viz např. Europapolitischen Leitlinien der CDU/CSU-Gruppe im Europäischen Parlament. April 1995. Aktuálně pak viz Seitzers, R.: German Reflections on the 1996 Intergovernmental Conference. Přednáška, přednesená 21. 6. 1995 v Konrad-Adenauer-Stiftung, Sankt Augustin u Bonnu.

²⁵ Viz např. Martin, L., Roper, J. (ed.): Towards a Common Defence Policy. A study by the European Strategy Group and ISS WEU. Paris 1995.

²⁶ Viz Schmidt, P.: European Security and Defence Identity: A Brief Analysis From a German Point of View. Stiftung Wissenschaft und Politik – IP 2888, Januar 1995.

²⁷ Viz Aus den Wahlprogrammen der Parteien. 1. Außen- und Sicherheitspolitik. Frankfurter Allgemeine Zeitung, 1. 10. 1994, s. 6.

²⁸ Tzv. Základní zákon (Grundgesetz) sloužil kvůli omezené suverenitě SRN v letech 1949–1990 a zachoval si svou funkci i po sjednocení Německa (s novým zněním článku 23, který mj. upřesňuje právo spolkových zemí spolurozhodovat o otázkách evropské politiky, které se jich týkají).

²⁹ Viz Beschluß der Europaministerkonferenz. Vorbereitung der Regierungskonferenz 1996. Bonn, 16. 2. 1995.

³⁰ Engholm, B.: In gesamtstaatlicher Verantwortung. In: Das Parlament, 45/1989, s. 1.

³¹ Schöndube, K.: Europa-Taschenbuch. Bonn 1970, s. 264.

³² K takové volbě vyzývá německou politiku např. Ash, T. G.: Germany's Choice. Foreign Affairs, July/August 1994, s. 65–81.

³³ Viz Kempe, F.: A Peek Inside Germany's Vision for Europe. Wallstreet Journal, 9. 5. 1995. Z německého pera podobně Janning, J.: cit. dílo, s. 307.

³⁴ Viz Bulmer, S. J.: Germany and European Integration: Toward Economic and Political Dominance? In: Lankowski, C. F. (ed.): Germany and the European Community. Beyond Hegemony and Containment? St. Martin's Press, New York 1994, s. 95.

Poznámka: 1) Anderas Götze, Jan Hřích, Vladimír Handl (ved.) a Kristina Larischová pracují na projektu o současné integrační politice Spolkové republiky Německo. V rámci projektové skupiny zpracovává A. Götze otázky regionalismu, J. Hřích ekonomické aspekty integrace, V. Handl otázky zahraniční a bezpečnostní politiky a K. Larischová problémy institucionální reformy.

2) K napsání článku použil V. Handl záznamy z rozhovorů s experty a státními úředníky SRN, provedené v Ebenhausenu, v Mnichově, ve Frankfurtu nad Mohanem a v Bonnu v květnu 1995 (viz archiv autora). Rozhovory se uskutečnily díky výzkumnému pobytu, který autorovi umožnila Stiftung Wissenschaft und Politik, Ebenhausen.